

НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ

„ЧАСТНИЯТ СЛУЧАЙ“ НА ЧАСТНИТЕ ВОЕННИ И ОХРАНИТЕЛНИ КОМПАНИИ – РИСКОВЕ И ВЪЗМОЖНОСТИ

ТЕ ПРОМЕНЯТ СИСТЕМИТЕ ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ ВЪВ ВСЕ ПО-ГОЛЯМ | ТЕРИТОРИАЛЕН И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ МАЩАБ

Д-Р АСЕН ПЕЙЧЕВ, ПРЕПОДАВАТЕЛ, ЕКСПЕРТ ПО КОНТРАТЕРОРИЗЪМ

Резюме: Статията разглежда актуалните тенденции в развитието на частните военни и охранителни компании (ЧВОК) в контекста на турбулентните геополитически тенденции в света. Авторът прави критически преглед на нормативната среда, регулираща тези компании и реалната им практика и посочвайки основните проблеми, които дейността им предизвиква в националните и международните системи за сигурност. Разгледани са възможностите, които ЧВОК потенциално могат да създадат за реформа на националните отбранителни системи,

особено по отношение на намаляването на корупцията в отбраната и подобряването на ефективността в нейното управление.

Ключови думи: частни армии, национална сигурност, отбрана, частни военни и охранителни компании (ЧВОК), корупция

THE “PRIVATE CASE” OF PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES – RISKS AND OPPORTUNITIES

THEY ARE CHANGING NATIONAL SECURITY SYSTEMS ON AN INCREASINGLY TERRITORIAL AND GEOPOLITICAL SCALE

DR. ASEN PEYCHEV, LECTURER, EXPERT IN COUNTERTERRORISM

Abstract: The article examines and analyses current trends in the development of private military and security companies (PMSCs) in the context of turbulent geopolitical trends in the world. The author critically reviews the regulatory environment regulating these companies and their real practice, indicating the main problems that their operation cause in national and international se-

curity systems. The opportunities that PMSCs can potentially create for the reform of national defense systems are examined, especially in terms of reducing defence sector corruption and improving the efficiency of its management.

Keywords: private armies, national security, defense, private military and security companies (PMSCs), corruption

„Вместо да сравняваме (войната) с изкуство, бихме могли по-точно да я сравним с търговия, която, в своята същност, също е конфликт на човешки интереси и действия; а тя все пак е по-близка до политиката, която, на свой ред, може да се приеме за вид търговия в по-голям мащаб.“¹

Карл фон Клаузевиц

Нека не заблуждаваме дори и най-слабо запознатите с темата читатели – в тази статия няма да има „откриване на топлата вода“! Нещо повече, почти всички извори на военната история сочат, че още от древността да се воюва с „частна армия“ е било напълно нормално, при положение, че дори и най-силната и страховита армия е била формирана от доброволно или насилствено събрани мъже, някои от които са се прехранвали и в мирни времена основно с насилие, на ръба или отвъд ръба на закона. В този смисъл можем дори да кажем, че ако не на генетично, то поне на културно-наследствено ниво, желанието да се воюва за пари, за плячка, за задоволяване на нагона към насилие или заради „тръпката“, а защо не – заради всички тези мотиви, *взети заедно* – е старо колкото първата човешка цивилизация, нападнала свой по-слаб съсед и продължаващо с нестихващ нагон... Към сентенцията на Клаузевиц аз само бих добавил, че „търговският елемент“ в политиката и войната показват само една тенденция – *към устойчиво нарастване!* Общият пазар на частни военни услуги, предоставяни от *частни военни и охранителни компании (ЧВОК)* се оценява на 240 млрд. долара към 2020 г., а прогнозата е да достигне 457,3 млрд. долара до 2030 г., основно за сметка на конфликти в Южното полукълбо, но не само там. По данни от 2017 г., около 20 млн. служители в този сектор имат официални договори в глобален мащаб.²

Още в самото начало следва да отбележим важни различия и нюанси в разбирането за сектора, които са формирани в различните държави, в които е най-развит – това ще бъде и основен акцент по-нататък. Различията съществуват дори на ниво „наименование“. От съвсем краткото *частна военна компания (ЧВК)*, което се използва широко в Русия и „русският мир“ до малко по-обхватното *частна военна и охранителна компания (ЧВОК)*, което пък е буквалният превод на *Private Military and Security Company (PMSC)* и отразява по-широ-

ките функции³, които тези формирования могат да изпълняват. Тук ще възприема ЧВОК като съкращение и смисъл, макар че моето виждане е за дори още по-подробно наименование – *частна военна, охранителна и разузнавателна компания (ЧВОПК)* – тъй като *разузнавателната функция* е съществена част от стратегическото предназначение, а и от оперативно-тактическата дейност на този тип военни формирования и едно подобно наименование много повече дава представа за полето им на дейност и би следвало да бъде част от по-подробните и строги регулации в сектора (вж. по-нататък). Както се посочва в документ на Женевския център за управление в сектора на сигурността (DCAF), „Тези услуги включват бойна поддръжка; *събиране на разузнавателна информация (курсивът е мой – А. П.)*; оперативна и логистична поддръжка; обучение на силите за обществена сигурност; защита на стоки, инфраструктура и лица; защита на стоки, инфраструктура и лица; и поддръжка на оръжейни системи. Докато някои дейности, като бойни действия, са свързани с военни участници, а други дейности, като защитата на инфраструктурата, са свързани с участници в сигурността, няма универсално прието разграничение между компаниите, които предоставят военни услуги, и тези, които предоставят услуги за сигурност.“⁴

Все пак, тъй като тази статия е предназначена основно за публиката онлайн, заради оптимизираното търсене в интернет, моят избор е да използвам ЧВОК с цел по-лесно откриване на този текст.

В потвърждение на старата максима, че „историята се повтаря“ (но без намек за марксистки уклон в анализа), частното „воюване“ преживява своя мащабен ренесанс, при това процесът е наистина глобален и обхваща региони и държави от всякакъв мащаб и принципи на държавно управление (вкл. демокрациите, което е много тревожен симптом). Както е отбелязано в специален документ на ЕС, посветен на разрастването на пазара на ЧВОК, „Държавите се обръщат към ЧВОК по различни причини, но тази тенденция е част от по-широк процес за демонтиране и преконфигуриране на някои от традиционните инструменти на държавния суверенитет в отговор на бързо развиващата се среда за сигурност (контрол на границите/териториите, защита на инфраструктурата, хибридни заплахи, пропаганда...). На Запад тенденцията често е движена от бюджетен натиск, отговор

на призивите в общественото мнение за намаляване на преките държавни инвестиции в армията (напр., заради „умората“ от Студената война, започнала през 90-те год. на XX в.) и нарастващата сложност на някои операции в размирни части на света. На други места възходът на ЧВОК може да се интерпретира като пряко последствие от слабостта на държавните структури като цяло, и на военните, в частност. В същото време конфликтните зони се увеличават. В резултат от тези процеси, правителствата често се обръщат към частния сектор като начин да получат повече стойност за парите си.⁵

МАЛКО ХРОНОЛОГИЯ И БЕЛЕЖКИ ЗА ОСНОВНИТЕ „ШКОЛИ“ В ЧВОК

Възраждането на частното военно дело в настоящия му глобален обхват и значение категорично следва да датираме със създаването и бързата експанзия на компанията „Блекуотър“, създадена през 90-те год. на XX в. от бившия флотски офицер Ерик Принс. Компанията се превръща в една от най-известните ЧВОК след спечелването на значими договори с Департамента по отбраната, свързани с осигуряването на сигурността на американския военен и цивилен персонал в Ирак по време на интервенциите между 2003 и 2011 г. Бързият подем на „Блекуотър“ е индикативен не само за разрастването на мащаба в дейността, но и по отношение на бюджетите, с които се финансират участията на ЧВК „на терен“ – ако при първия договор на компанията в Ирак през 2003 г., чийто предмет е осигуряването на сигурността на посланик Л. Пол Бремер, стойността на услугите възлиза на 21 млн. долара за период от 11 месеца, то в периода 2004-2008 г. общата стойност на всички „иракски“ поръчки вече е 320 млн. долара.⁶ Заедно с G4S, „Блекуотър“ остава една от двете най-големи американски ЧВОК.

Най-късно с началото на руската инвазия в Украйна, широката публика също вече знаеше какво означава ЧВОК. Евгений Пригожин и неговата фирма за военни поръчки от различен мащаб и интензитет – „Вагнер“ – вече имаше значителна история в различни военни конфликти, а самият Пригожин (приживе) си позволяваше да акцентира публично върху решаващата роля на неговите „служители“ в руската намеса в конфликтите в Сирия, Либия и Украйна. При това, въпре-

ки че няколко руски ЧВОК придобиват световна известност (освен „Вагнер“, това са Славянският корпус, РСБ-Груп, Мар и др.), официално в Русия няма правен статус за тези компании, т.е. не съществуват закони и подзаконови актове, забраняващи или разрешаващи дейността им. С други думи – воюващите „частници“ в руски компании, на практика, следва да бъдат третирани като *терористи*, вкл. „по целесъобразност“ от собствената им държава, ако това не обслужва интересите на Кремъл. Както се отбелязва в анализ по темата на компанията за отбранителна продукция „Авангард“ от 2023 г., „Фактически ЧВОК действат в „сивата“ зона на правото – използването на наемници в Русия е забранено от чл. 359 от НК на РФ (наказва се с лишаване от свобода с от 3 до 7 г. при общ режим за участие във военен конфликт). Все пак, при включването в състава на въоръжените сили на страната (или при сключване на съответните договори с упълномощени представители на държавната власт) наказания за наети участници в бойни действия не се предвиждат. Сътрудниците на ЧВОК в Русия са частично узаконени – **поправките от 2016 г.** във Федералния закон „За воинските задължения и военната служба“ приравняват гражданите от резерва към изпълняващите задълженията си военни, ако вземат участие в действия по пресичане на международна терористична дейност извън пределите на Русия. Така постъпването на военна служба по договор не се счита за наемничество и не се преследва от закона. По-сложна е ситуацията със статуса на ЧВОК (като организации), но от гледна точка на милитаризацията в страната и печалбите на подобни компании (което е от значение за бюджетните приходи от данъци) може напълно реалистично да се очаква, че ще бъдат приети закони, легализиращи и регламентиращи дейността на ЧВОК.“⁷ Това становище се допълва и от П. Лузин, според когото «Руската армия е на път да се превърне в нерегулярна. Наемници и «доброволци», които служат по други правила - като противовес на обичайните военнослужещи на договор и наборните войници, служещи по старите правила, които самото Министерство на отбраната трудно може да спазва или изобщо не може».⁸

Бързият и трагичен край на Пригожин (т. нар. „Готвач на Путин“), след като си позволи да критикува и заплашва своя създател и покровител, е

индикативен за няколко важни елемента от профила на съвременните ЧВОК, които ще разгледам малко по-нататък в разработката. При това, „Вагнер“ е една от частните армии в този „икономически сектор“ в Русия. Както отбелязва анализаторът от „Le Monde Diplomatique“ Ф. Леймари, „Извън „Вагнер“, най-мощна по численост и амбиции, включително комерсиални, това са батальонът „Ахмад“ на чеченския вожд Рамзан Кадилов, батальонът „Спарта“, Славянският корпус, Казашкият отряд, „Кръстът на Свети Андрей“ (свързан с православния патриарх Кирил), „Конвой“, „Енот“, „Редут“, както и „Патриот“ – създаден от министъра на отбраната Шойгу с бивши служители от специалните служби. „Газпром“ – руски гигант на газа и петрола, получи лесно разрешение да формира собствените милиции „Факел“ и „Пламя“, за охрана на активите си в Сирия и Украйна.⁴⁹

Като особено опасни следва да обозначим няколко крайнодесни руски организации и военни лидери, които успешно прикриват развиването на частни военни услуги, въпреки че има доказателства за тайно сътрудничество с Федералното правителство на Русия, по специално с Федералната служба за безопасност (ФСБ) и военното разузнаване, Главно разузнавателно управление (ГРУ). Става дума за „Русское имперское движение“ (РИД), базирано в Санкт-Петербург и оглавявано от Станислав Воробьев. Организацията изповядва крайни монархистки възгледи, поддържа връзки с крайнодесни и фашистки организации в Европа и САЩ, което обаче явно не е в противоречие с някои президентски възгледи на В. Путин. Данни за участие на РИД-овци (както се наричат членовете на организацията) във военни действия в Донбас има още от 2014 г. като там форматът е на т.нар. „Имперски Легион“, чийто лидер Денис В. Гариев¹⁰ е сред лицата, обявени за международни терористи от Държавния департамент на САЩ през април 2020 г., заедно с РИД, която се третира като терористична организация.¹¹ Свързан с РИД е Центърът за тактическа и огнева подготовка „Партизан“, което рекламира себе си с повече от 20 курса, водени от военни ветерани от 2012 г. насам.¹² „Партизан“ нашумява през 2020 г. със журналистически разкрития, че в курсовете участват германски крайнодесни екстремисти от германската Национална демократична партия (NPD) и от малката дясна „Третият път“, кои-

то идват по линия на връзките с РИД. Установено е още, че в центъра са се обучавали и шведски и финландски граждани.¹³

Противно на ситуацията в Русия, ЧВОК в Китай са нормативно регулирани още от 90-те год. на XX в. Китай има мощен и добре развит сектор, за който широката публика знае много малко. Донякъде, китайският възход съвпада с първите пробиви на „Блекуотър“, но контекстът е много по-различен – първите закони са силно ограничаващи, макар и индикативни за по-мощния политически план на Дън Сяопин за „отваряне“ към Запада и допускане на ограничена приватизация в държавната функция, свързана със сигурността. В началото само бивши военни и полицаи могат да кандидатстват за лиценз и регистрация, а частните служители по сигурността нямат право да носят оръжие. Поправките от 2009 г. променят някои от по-ранните ограничения, като разширяват правомощията предимно по отношение на въоръжената охрана на лица, инкасо и ценни предмети. В основата си обаче, компаниите на китайския пазар остават в ръцете на доверени на режима кадри от Народноосвободителната армия и Народната полиция на Китайската народна република (КНР). Основен обект на защита представляват китайските инвестиции по света (вж. по-нататък). Наблюдатели отбелязват, че китайската регулаторна рамка е доста по-либерална по отношение на редица субекти, които не покриват правилата за работа в самия Китай, но агресивно се конкурират с други ЧВОК на световния пазар.¹⁴

ОСНОВНИ РИСКОВЕ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД РАЗВИТИЕТО НА ЧВОК КАТО ФАКТОР ВЪВ ВОЕННАТА ПОЛИТИКА

Тук ще си позволя да разгледам по-подробно някои от случаите и практиките, които поставят ключово важните граници на рисковете и възможностите, които развитието на частното военно дело създава. На първо място, разфокусирането на властовия „насилствен“ център от държавата към частни компании представлява значима промяна в международното право и отправя предизвикателства към всяко национално законодателство. Както отбелязва в свой документ „Прозрачност без граници“/Transparency International, „Някои ЧВОК все по-настоятелно търсят начини да раз-

гърнат своята дейност в страни по цял свят, които имат критично ниски защитни механизми срещу корупцията в отбранителния сектор, без да има необходимото повишаване на регулаторните изисквания свързани с тяхната дейност, което вероятно ще предизвика перфектната буря. Съществуващите инициативи и опити да се регулира пазара, като напр. Документът от Монтрьо¹⁵, описващ задълженията на държавите и Международният кодекс за частните компании за услуги в сигурността, включващ доброволни стандарти за компании, които могат да бъдат одитирани и сертифицирани, са стъпка в правилната посока при представянето им. Но те са необвързващи и не стигат достатъчно далеч в адресирането на съществуващите рискове. Нужен е по-силен и по-целенасочен набор от приложими стандарти.”¹⁶ Казано по-разбираемо – преминаването на военното насилие в частни ръце може да „огъва“ законите много повече, отколкото си даваме сметка в настоящия момент. Чл. 7 на Документа от Монтрьо дава определени гаранции, но далеч не изключва кризи (най-вече хуманитарни), предизвикани от нарушаването му на ниво „правителство“:

„Въпреки че встъпването в договорни отношения, само по себе си, не ангажира отговорността на договарящите се държави, последните са отговорни за нарушения на международното хуманитарно право, правата на човека или други норми на международното право, извършени от ЧВОК или техен персонал, когато такива нарушения се дължат на договарящата държава, в съответствие с обичайното международно право, по-специално ако те са:

а) инкорпорирани от държавата в нейните редовни въоръжени сили, в съответствие с вътрешното ѝ законодателство;

б) членове на организирани въоръжени сили, групи или части под командване, отговорно пред държавата;

в) упълномощени да упражняват елементи на правителствена власт, ако действат в това свое качество (т.е. официално са упълномощени от закон или подзаконов акт да изпълняват функции, обикновено изпълнявани от държавни органи); или

г) фактически действайки по инструкции на държавата (т.е. държавата е инструктирала

конкретно частния участник за поведението му) или под нейното ръководство/контрол (т.е. действително се упражнява ефективен контрол от страна на държавата върху поведението на частен участник).“¹⁷

На второ място, крачката от “полузаконна“ ЧВК до терористична организация е пренебрежимо малка, дори понякога неразличима, особено в „горещи“ точки като Близкия Изток, Северна Африка и др. В динамичния глобален контекст, достъпът до стратегически важна информация за даден регион и военни възможности на държавите, дава на ЧВК достатъчно „изкушения“ да претъпват мандата на своите договори и да се озоват в ситуация, в която биха могли да използват своите разузнавателни данни, човешки ресурси и вече овладени позиции за незаконно овладяване и задържане на територии, ресурси и население. Много изследователи обаче отчитат и *обратната тенденция*, в която ЧВК успешно участват в мисии, насочени срещу мощни терористични групировки, които представляват задълбочаващ се проблем със сигурността, особено за националните страни на развиващи се държави или такива, които се възстановяват от различни по мащаби и интензитет конфликти. На това и други позитивни развития на ЧВОК ще се спра малко по-нататък. М. Ал Шехи отбелязва, че „...осъзнавайки тази заплаха, много правителства бързат да наемат дори по няколко ЧВК, за да охраняват техните територии, да защитават природните ресурси и критичната инфраструктура и да събират разузнавателна информация. Друг фактор, който засилва присъствието на тези компании в MENA,¹⁸ е войната в Ирак, където към 2007 г. броят на наетия персонал по сигурността вече е в съотношение 1:1 спрямо американския военен персонал.“¹⁹

На трето място, като обезпокоителна тенденция следва да открийм все по-честото и мащабно използване на ЧВК от частни компании (най-вече от добивния сектор) като *основен инструмент за гарантиране на корпоративните им интереси*. Както се посочва в доклад на Службата на върховния комисар по правата на човека (ОНЧНР) към Организацията на обединените нации (ООН), „Този тип услуги включва сигурността на обекти с чувствително и стратегическо значение като логистични хъбове, пристанища, летища и енергийни мощности. Услугите включват набор от функ-

ции по отбрана и сигурност, простиращи се от осигуряване на физически периметър с въоръжена охрана до сензори и киберзащита. В това е включено и управлението на различни аспекти от логистиката и поддръжката на съоръженията. Този тип услуги често се използват от компаниите, опериращи нефтени платформи и друго чувствително оборудване. Като алтернатива, държавите често сключват договори с национални или международни ЧВК за управление на сигурността на периметъра за чувствителни и стратегически активи на тяхна територия. Новото в актуалната тенденция е, че договорите се сключват на държавно ниво, но дейността се изпълнява извън суверенната им територия. Водещ в тази тенденция е Китай, тъй като китайският търговски и външнополитически дневен ред е съгласуван с инвестициите в Африка и най-вече в трансграничния проект „Един пояс, един път“. Китай предпочита да използва свои собствени ЧВК за осигуряване безопасността на тези инвестиции, като определя самостоятелна тенденция заради мащаба в използването на тези компании.²⁰

На четвърто място, болезнената тема за „поверителната“ корупция в сектора на отбраната и сигурността *засяга и ЧВОК*. В стремеж да увеличат максимално печалбата си, ЧВОК в практиката си често сключват сделки с правителства на държави с *високи нива на системна корупция*, което действа стимулиращо и пагубно на този глобален политически проблем. „Приватизирането“ на редица функции, свързани с отбраната и сигурността в действителност стимулира корупционните клиенти не просто да търсят своя „дял“, но и да предприемат различни действия, насочени към абсолютно умишленото деградиране на съответната система за национална сигурност, с цел гарантиране изпълнението на ключовите функции от ЧВОК. Тревожната тенденция за това е маркирана особено ясно от А. М. Навал, оглавяваща програмата за застъпничество на Transparency International Defence and Security: *“ЧВОК могат да играят важна роля в правителствените усилия за подобряване на сигурността, но те често действат в условия на секретност и извън стандартните структури за прозрачност и отчетност. Тази динамика създава благоприятстваща среда за процъфтяване на корупцията и конфликтите и оцелява финансово и по отношение на*

сигурността правителствата и обществата... усилията за регулиране на дейностите на тези компании са в съответствие с международноправните задължения във връзка с корупцията и трансграничната организирана престъпност. Корупцията и неконтролираните действия на ЧВОК имат дългосрочни последици, като подкопават върховенството на закона, правата на човека и сигурността и заплашват легитимността на правителствата.”²¹

Същевременно, ако процесът се управлява прозрачно и с твърдо, принципно отстояване на държавния интерес, стратегическите и оперативните модели на ЧВОК могат да имат и *обратния ефект* – намаляване на съществуващата корупция и най-вече на *неефективността* в държавно доминираните сектори на отбраната и сигурността (вж. по-нататък в разглеждането на възможностите пред ЧВОК).

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ПОЛИТИКИТЕ И УПРАВЛЕНИЕТО В ОТБРАНАТА И СИГУРНОСТТА НА ОСНОВА НА ПРАКТИКАТА НА ЧВОК

Както бе анонсирано в началото на статията, тук ще разгледам и някои позитивни развития, свързани с ЧВОК в националните и международната системи за сигурност. Предвид устойчивата тенденция на развитие на сектора, процесът следва да бъде преценен от гледна точка на добронамереното, етично и продуктивно за отбранителните системи сътрудничество с ЧВОК.

На първо място, управленският модел на тези компании заслужава задълбочено проучване и анализ, защото като частни предприятия (при положение, че не участват в незаконна дейност) те могат да бъдат приети като „добра практика“, въз основа на която да бъдат планирани и изпълнявани реформи в отбранителния сектор, който от дълги години страда репутационно от съмнения (а често са налице и абсолютно обективни доказателства) за лошо управление – както поради липсата на капацитет, така и (много повече) от целенасочени злоупотреби, обслужващи корупционни клиенти в политическите системи на много държави. Това е и подходът, възприет при създаването на Документа от Монтьорь²², в който добрите практики се разглеждат като устойчива основа за развитие на нормативната рамка.

На второ място, ЧВОК могат да бъдат изключително полезна среда, в която да се култивира възраждане на интереса към професионалното поприще в отбраната. Голяма част от демократичните държави по света са изправени пред двойното предизвикателство на повишения риск за сигурността и ниския интерес на хората в трудоспособна възраст да търсят кариерно развитие в армиите на съответните държави. При ясна нормативна рамка и възможности за професионално развитие, ЧВОК потенциално могат да генерират много по-голям потенциал в областта на човешкия капитал в сектора на сигурността и отбраната и да стимулират „обратен трансфер“, т.е. не както обикновено, от държавните към частни отбранителни структури, а от частните армии към съответните национални армии, след определен период за балансиране на условията на работа, възнагражденията и кариерните перспективи. Добрата практика на много държави за повишаване на възнагражденията за държавна работа в сектори като образованието, здравеопазването и др. показва, че това развитие е възможно и следва да се приеме като рационална възможност.

На трето място, комбинацията от надеждно партньорство и ясна, прецизна и насърчаваща нормативна рамка би могла да е изключително плодотворна за „изсветляване“ на сектора и повишаване на общественото доверие в него – ако ЧВОК отговарят в дейността си на строги нормативни критерии и се придържат към тях, това би създало многообещаващи развития за подобряване на общата среда за сигурност – не бих преувеличил, ако кажа – в глобален мащаб!

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение от направения преглед на развитието в сектора на частната отбранителна дейност, сигурността и разузнаването, следва да посоча, че настоящият турбулентен период в геополитиката неминуемо ще промени баланса на силите и ще създаде допълнителни възможности за развитие на ЧВОК. От тази гледна точка, интересът на демократичната световна общност е да създаде час по-скоро прецизна и ефективна за прилагане нормативна рамка, в която тези военни формирования да бъдат надеждно поставени под мониторинг и контрол в дейността си. Санкцията на международни организации като ООН и НАТО

върху ключовите принципи и начини за прилагане е от особено съществено значение.

БИБЛИОГРАФИЯ И ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК:

1. Леймари, Ф. *Времето на наемниците. Le Monde Diplomatique* (българско издание) (онлайн), 2023, <https://bg.mondediplo.com/2023/08/article1952.html>, последен преглед на 24.04.2025 г.
2. Сотников, Д. Освен «Вагнер»: какви други частни армии има в Русия. *Дойче Веле* (онлайн), 24.06.2023, <https://www.dw.com/bg/osven-vagner-kakvi-drugi-castni-armii-ima-v-rusia/a-66019485>, последен преглед на 24.04.2025 г.

НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК:

3. Al Shehhi, M. *PRIVATE MILITARY SECURITY COMPANIES IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA. Federal State Budgetary Scientific Institution „Primakov National Research Institute of World Economy and International Relations of the Russian Academy of Sciences“ (MEMO) (online)*, 2023, https://www.imemo.ru/files/File/magazines/puty_miru/2023/02/15-AlShehhi3.pdf, последен преглед на 24.04.2025 г.
4. Arduino, A. *Chinese Private Security Companies: Neither Blackwater, Nor the Wagner Group. War On the Rocks (online)*, 01.12.2023, <https://warontherocks.com/2023/12/chinese-private-security-companies-neither-blackwater-nor-the-wagner-group/>, последен преглед на 27.04.2025 г.
5. Howard, M., P. Paret. *Carl von Clausewitz. On War. Princeton University Press*, 1989
6. McLean, N. *State Sovereignty and Private Military and Security Companies in Australia. Australian Journal of Politics and History: Volume 69, Number 4*, 2023
7. Micah, I. *Private military companies. EBSCO Information Services (online)*, 2023, <https://www.ebsco.com/research-starters/military-history-and-science/private-military-companies>, последен преглед на 24.04.2025 г.
8. Pladson, K. *German neo-Nazis trained in Russia:*

- report. *Deutsche Welle* (online), 06.05.2020, <https://www.dw.com/en/german-neo-nazis-trained-at-russian-camps-report/a-53692907>, последен преглед на 25.04.2025 г.
9. Swed, O., D. Burland. *The Global Expansion of PMSCs: Trends, Opportunities, and Risks*. OHCHR (online), 21.08.2020, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Mercenaries/WG/ImmigrationAndBorder/swed-burland-submission.pdf>, последен преглед на 24.04.2025 г.
10. Denis Valiullovich Gariyev. *Counter Extremism Project* (online), <https://www.counterextremism.com/extremists/denis-valiullovich-gariyev>, последен преглед на 25.04.2025 г.
11. PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES: HOW THEY FUEL CORRUPTION AND CONFLICT RISKS AND THE NEED FOR REGULATION. *Transparency International Defence & Security* (online), 2022, https://ti-defence.org/wp-content/uploads/2022/12/TI-DS_PMSC_Factsheet_digital0.pdf, последен преглед на 11.04.2025 г.
12. PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES (PMSCs). *SSR Backgrounder*. Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF) (online), 25.03.2024, https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_BKG_26_PrivateMilitarySecurityCompanies.pdf, последен преглед на 27.04.2025 г.
13. *The Business of War – Growing risks from Private Military Companies*. Council of the European Union, 31.08.2023
14. THE MONTREUX DOCUMENT *On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict*. Swiss Confederation, Federal Ministry of Foreign Affairs (online), 2008, <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html>, последен преглед на 11.04.2025 г.
15. *Transparency International Defence and Security addresses UN PMSC regulation negotiations*. *Transparency International Defence & Security* (online), 17.04.2023, <https://ti-defence.org/transparency-international-defence-and-security-addresses-un-pmsc-regulation-negotiations/>, последен преглед на 27.04.2025 г.
- НА РУСКИ ЕЗИК:
16. Демченко, О. *Организация русских имперцев стала террористической. Как она воевала в Украине*. Радио Свобода (онлайн), 07.04.2020, <https://www.radiosvoboda.org/a/30538763.html>, последен преглед на 25.04.2025 г.
17. ЧВК (Частная военная компания). *История и правовой статус*. Авангард (онлайн), 24.06.2023, https://bronegilet.ru/articles/chvk-chastnaya-voennaya-kompaniya/?srsltid=AfmBOooYt_VMA25bs28-D1JcVrdCHxtHfWMj2k6fzLEnWS6srZ5s0RZX, последен преглед на 24.04.2025 г.
18. Центр „Партизан“ (онлайн), <https://ruspartizan.com/>, последен преглед на 25.04.2025 г.

- 1 Цит. по: Howard, M., P. Paret. *Carl von Clausewitz*. On War. Princeton University Press, 1989, p. 145
- 2 Цит. по: McLean, N. *State Sovereignty and Private Military and Security Companies in Australia*. Australian Journal of Politics and History: Volume 69, Number 4, 2023, p. 690-691
- 3 Вж. определението на DCAF по-долу – б. а.
- 4 Цит. по: PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES (PMSCs). *SSR Backgrounder*. Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF) (online), 25.03.2024, https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_BKG_26_PrivateMilitarySecurityCompanies.pdf, последен преглед на 27.04.2025 г.
- 5 Цит. по: *The Business of War – Growing risks from Private Military Companies*. Council of the European Union, 31.08.2023, p. 2
- 6 Цит. по: Micah, I. *Private military companies*. EBSCO Information Services (online), 2023, <https://www.ebsco.com/research-starters/military-history-and-science/private-military-companies>, последен преглед на 24.04.2025 г.
- 7 Цит. по: ЧВК (Частная военная компания). *История и правовой статус*. Авангард (онлайн), 24.06.2023, https://bronegilet.ru/articles/chvk-chastnaya-voennaya-kompaniya/?srsltid=AfmBOooYt_VMA25bs28-D1JcVrdCHxtHfWMj2k6fzLEnWS6srZ5s0RZX, последен преглед на 24.04.2025 г.
- 8 Цит. по: Сотников, Д. Освен „Вагнер“: какви други частни армии има в Русия. Дойче Веле (онлайн), 24.06.2023, <https://www.dw.com/bg/osven-vagner-kakvi-drugi-castni-armii-ima-v-rusia/a-66019485>, последен преглед на 24.04.2025 г.

- преглед на 24.04.2025 г.
- 9 Леймари, Ф. Времето на наемниците. *Le Monde Diplomatique* (българско издание) (онлайн), 2023, <https://bg.mondediplo.com/2023/08/article1952.html>, последен преглед на 24.04.2025 г.
- 10 Цит. по: Denis Valiullovich Gariyev. Counter Extremism Project (online), <https://www.counterextremism.com/extremists/denis-valiullovich-gariyev>, последен преглед на 25.04.2025 г.
- 11 Цит. по: Демченко, О. Организация русских имперцев стала террористической. Как она воевала в Украине. Радио Свобода (онлайн), 07.04.2020, <https://www.radiosvoboda.org/a/30538763.html>, последен преглед на 25.04.2025 г.
- 12 Вж.: Центр „Партизан“ (онлайн), <https://ruspartizan.com/>, последен преглед на 25.04.2025 г.
- 13 Цит. по: Pladson, K. German neo-Nazis trained in Russia: report. *Deutsche Welle* (online), 06.05.2020, <https://www.dw.com/en/german-neo-nazis-trained-at-russian-camps-report/a-53692907>, последен преглед на 25.04.2025 г.
- 14 Цит. по: Arduino, A. Chinese Private Security Companies: Neither Blackwater, Nor the Wagner Group. *War On the Rocks* (online), 01.12.2023, <https://warontherocks.com/2023/12/chinese-private-security-companies-neither-blackwater-nor-the-wagner-group/>, последен преглед на 27.04.2025 г.
- 15 Вж.: THE MONTREUX DOCUMENT On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. Swiss Confederation, Federal Ministry of Foreign Affairs (online), 2008, <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html>, последен преглед на 11.04.2025 г.
- 16 Цит. по: PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES: HOW THEY FUEL CORRUPTION AND CONFLICT RISKS AND THE NEED FOR REGULATION. Transparency International Defence & Security (online), 2022, https://ti-defence.org/wp-content/uploads/2022/12/TI-DS_PMSC_Factsheet_digital0.pdf, последен преглед на 11.04.2025 г.
- 17 Цит. по: THE MONTREUX DOCUMENT On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. Swiss Confederation, Federal Ministry of Foreign Affairs (online), 2008, <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html>, p. 12, последен преглед на 11.04.2025 г.
- 18 Съкратеното наименование на Близкия Изток и Северна Африка (Middle East & North Africa/MENA) – б. а.
- 19 Al Shehhi, M. PRIVATE MILITARY SECURITY COMPANIES IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA. Federal State Budgetary Scientific Institution “Primakov National Research Institute of World Economy and International Relations of the Russian Academy of Sciences” (MEMO) (online), 2023, p. 237, https://www.imemo.ru/files/File/magazines/puty_miru/2023/02/15-AIShehhi3.pdf, последен преглед на 24.04.2025 г.
- 20 Цит. по: Swed, O., D. Burland. The Global Expansion of PMSCs: Trends, Opportunities, and Risks. OHCHR (online), 21.08.2020, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Mercenaries/WG/ImmigrationAndBorder/swed-burland-submission.pdf>, последен преглед на 24.04.2025 г.
- 21 Цит. по: Transparency International Defence and Security addresses UN PMSC regulation negotiations. Transparency International Defence & Security (online), 17.04.2023, <https://ti-defence.org/transparency-international-defence-and-security-addresses-un-pmsc-regulation-negotiations/>, последен преглед на 27.04.2025 г.
- 22 Вж.: PART TWO. GOOD PRACTICES RELATING TO PRIVATE MILITARY AND SECURITY COMPANIES. : THE MONTREUX DOCUMENT On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. Swiss Confederation, Federal Ministry of Foreign Affairs (online), 2008, <https://www.eda.admin.ch/eda/en/fdfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html>, p. 10-24, последен преглед на 11.04.2025 г.